

KARGAMIŞ ŞEHRİ TARİHİ HAKKINDA

Doç. Dr. FÜRÜZAN KINAL

Kaynaklar:

Son zamanlarda bir taraftan hitit hieroglif (HH) yazılı kitabeler üzerindeki çalışmaların ilerlemesi, diğer taraftan Uğarit (Ras Şamra) de 1953 senesi kazılarında bulunan çivi yazılı vesikaların neşri sayesinde, Kargamış şehri tarihi hakkındaki bilgimiz bir hayli artmış bulunmaktadır. Öyleki bu yeni bilgileri kronolojik bir düzen içinde toplamak kaabil olmaktadır.

Eski Şark'ın en mühim şehirlerinden biri olan Kargamış (Bugünkü Cerablus) şehri harabeleri, Bağdat demir yolunun Türkiye hudutlarını Fırat kenarında kesdiği noktada kâindir. Hudut o şekilde çizilmiştir ki, nehrin batı kıyısındaki kale ile iç şehir Türkiye hudutları içinde, dış şehir ise Suriye'de kalmıştır.¹

Eski Kargamış şehrinin ehemmiyeti, Mezopotamya - Anadolu ve kuzey Suriye memleketleri arasındaki kervan yollarının kavşak noktasında bulunmasından ileri gelmekte idi. Bundan dolayıdır ki 1876 senesinde İngiltere'nin Halep konsolosu bulunan Skene, ilk defa harabelerdeki HH yazılı kitabeleri bulunca, British Museum burada bir kazı yapmağa karar vermişti².

Bu kazılar neticesinde Kargamış şehrinin daha Neolitik devirlerden beri meskûn olduğunu gösteren vesikalar bulundu³, fakat şehrin en parlak çağını yaşadığı M.Ö. II. Binyıl tabakalarını ihtiva eden Akropol'de mevcut olması kuvvetle muhtemel olan sarayın çivi yazılı arşivine ait tek bir tablet bulunabildi. Kargamış'te bulunan yazılı vesikalar büyük taşlar üzerine H-H yazılı kitabelerden veya reliefler üzerindeki aynı yazı ile lejantlardan, kartuşlardan ibarettir. Bu yazı henüz tamamen okunamadığı için, Kargamış'ın II. Binyıl tarihi için Hitit, Mısır ve Mari arşivleri vesikalarından faydalanıldığı gibi, M.Ö. I. Binyıl tarihi için de Urartu devleti ve Asur imparatorluk devri vesikalarına baş vurmak gerekmektedir.

¹ H. G. Güterbock, Ankara bedesteninde bulunan Eti Müzesi Kılavuzu (Guide to the Hittite Museum in the Bedesten at Ankara (İstanbul 1946) s. 21

² İlk kazılar 1878 - 1881 yılları arasında yapılmış, sonra D. G. Hogardh R. c. Thomson ve T. E. Laurence'dan müteşekkil bir heyet iş başına gelmiştir. Üçüncü büyük kazı 1911 - 14 seneleri arasında Sir L. Woolley tarafından yapılmıştır. Birinci Cihan harbinden sonra başlayan kazılar da Türk İstiklâl harpleri yüzünden yarıda kalmıştır.

³ L.Woolley Carchemish II (1921) s. 35:

M. Ö. II. Binyılda Kargamış şehri:

Çivi yazılı vesikalarda Kargamış şehrinin adına ilk da'efa Mari arşivi vesikalarında rastlanmıştır (ca. 1750). Mari kiralı Zimrilim'e Kargamış'te bulunan elçisi tarafından gönderilen bir mektupta⁴ Kargamış kiralı Aplahanda'dan, başka bir mektupta ise oğlu Iatar-ammi'den bahsedilmektedir⁵. Böylece Hammurabi devrinde Kargamış'in Mari'ye tâbi bir şehir olduğu anlaşılmaktadır. Bu baba-oğlu Kargamış kıratlarının isimleri, Babil'de olduğu gibi, bu devirde Kargamış'te de Amurrit asıllı bir kiral sülâlesinin hâkim olduğunu göstermektedir. Hammurabi devrinde kuzey Suriye'de müstakil bir çok şehir kiralıklarının mevcut olduğu malûmdur⁶. Hammurabi'nin Mari'yi de zaptettiğini biliyor isek de, Babil kiralının Kargamış ve Halep şehirlerine karşı durumu meçhul kalmaktadır.

Hammurabi sülâlesine son veren Hitit kiralı I. Muşil'in Babil'e giderken Halep gibi Kargamışi de zaptetmiş olması, katî bir delil mevcut olmamakla beraber, muhtemeldir, zira I. Hattuşil zamanına konulan "Urşu'nun muhasarası" metninde Kargamış şehri Halep ve Zarwar şehirleri ile beraber Urşu'nun müttefiki olarak görünüyor⁷.

I. Muşil'in katlinden sonra hitit sarayında birbirini takip eden saray faciaları yüzünden hitit devleti tekrardan nüve sahası içine çekilmeğe mecbur kaldığı zaman, Hiksos istilâsından yeni kurtulan Mısır Firavunları, tehlikenin geldiği Suriye-Filistin kara yollarına hâkim olmak gayesiyle Asya'ya bir çok seferler yapmağa başlamışlardı. III. Tutmosis, karısı Haçepsut'un ölümünden sonra Retenu denilen kuzey Suriye'ye 16 sefer yapmış ve bütün kuzey Suriye şehirlerini Mısır hâkimiyeti altına almağa muvaffak olmuştu. Nitekim bu kirala ait olan vergi listelerinde Kargamış şehrinin de adı geçtiği gibi, III. Tutmosis'in kumandanlarından Amenemheb'in Şeyh el Gurna'daki mezarının kitabesinde de kumandanın Kargamış'e girdiği bildirilmektedir⁸. Fakat III. Tutmosis'in halefleri kuzey Suriye'ye ehemmiyet vermediklerinden, bütün kuzey Suriye şehirleri gibi, Kargamış şehri de Mısır hâkimiyetinden çıkmıştır. Zira bu sırada Önasya memleketleri yeni bir Hind-Ari göçlerine sahne olmuştu. Bu göçlerin tevlid ettiği Karanlık çağda (m. ö. XV. asır) Mitanni devleti, bilhassa kiral Sauşşatar zamanında Kerkük'ten Alalah'a kadar hâkimiyetini yaydığı zaman, şüphesiz Kargamış de Mitanni hâkimiyetini tanımağa mecbur olmuştu. Nitekim Ugarit kiralı Aşukwari'ye gönderdiği mektubu Ugarit arşivinde ele geçen bir Kargamış kiralı bu devirde yaşamış olmalıdır⁹. Çünkü Şuppiluliuma'dan IV. Tuthalia'ya kadar süren Hitit hâkimiyeti zamanındaki Ugarit kırılları arasında böyle bir isme rastlanmamıştır.

⁴ G. Dossin, RHA V (1938) s. 74.

⁵ G. Dossin, Symbolae Koschaker, s. 116.

⁶ E. Weidner, JKIF II, 2 (1951) s. 127-143.

⁷ H. G. Güterbock, ZA 44, s. 114-125.

⁸ Eduard-Meyer, G. d. A II 1 s. 131

⁹ W. F. Albright, BASOR 82 (1941) s. 43-49.

Hitit İmparatorluğu zamanında:

Karanlık çağı takibeden Amarna devrinde (M. Ö. 1400—1350) tarihi kaynaklar yeniden akmağa başladığı zaman, Yeni Hitit Devletinin kurucusu I. Suppiluliuma'nın, Eski Hitit Devletinin kuzey Suriye'deki tarihi haklarını talep ettiğini görüyoruz. Nitekim annalarında sekiz günlük bir muhasaradan sonra Kargamiş'in de zaptedildiği ve buraya oğullarından Bijassili=Şarri-Kuşuh'un¹⁰ tâyin edildiği anlatılmaktadır. Aslında bir hitit prensi olan bu Kargamiş kiralının, II. Mursil'in Arzawa seferine iştirak etmek üzere yolladığı kuvvetlerin Sallapa şehrinde hitit ordusuna iltihak ettiğini, daha sonra Büyük Kırıl ile beraber Hepat yortusunu kutlamak üzere gitmiş olduğu Kizzuwatna'da öldüğünü, bunun üzerine II. Mursil'in yerine onun oğlu prens X- sarruma'yı tâyin ettiğini Mursil annalleri ile bilmekteyiz. Barnett bu ismi Kargamiş kitabelerinden birinde (A 18 b) okunan Pawa-Sarruma ile karşılamaktadır¹¹. Fakat yeni neşredilen bir Ugarit vesikasında zikredilen Tili-Sarruma da bu prens için gösterilebilir, zira bu vesikada Amarna arşivinin Rib-Addi mektupları ile tanıdığımız Mısır'lı memur Amanmasu'nun da adı geçmekte ve böylece vesikanın aynı devre ait olduğu anlaşılmaktadır¹². Bundan başka bir Boğazköy vesikasında (KBo III, 3 IV 3) Kargamiş kiralı denilen bir Tuthalia ile oğlu Halpahis'den bahsedildiği çoktan beri malûmdur.¹³ Ugarit vesikaları ile Tuthalia adının hurrice karşılığının X- Samıma olduğu anlaşıldıktan sonra¹⁴, Mursil tarafından Kargamiş kiralılığına tâyin edilen X-Sarruma'nın KBo III 3 deki Kargamiş kiralı ile aynı şahıs olması çok muhtemel gözükmektedir. Zira bu hitit metini de II. Mursil zamanına aittir.

Muvatalli zamanındaki Kargamiş kiralına gelince, bu devirden kalma hitit vesikaları az olduğu için, Kargamiş'in bu devirdeki durumu da meçhul kalmaktadır. Ancak Muvatalli'den evvelki ve sonraki Kargamiş kiralıları malûm olduğundan, bu devir için hitit vesikalarında Kargamiş kiralı olarak gösterilen iki isim vardır. Bunlardan biri, Muvatalli tarafından tekrardan kaleme aldırılan Halep muahedesi (KBo I, 6) da da zikredilen Kargamiş kiralı Sahurunuva", diğeri Boğazköy'deki mühür deposu arasında mührü ele geçen bir Kargamiş kiralı "X-me(?)- Tesup'dur. Bu mühürün yalnız hitit hieroglif yazılı bir lejandı vardır ve ismin ilk iki işareti bozulmuştur. Meriggi'nin ikinci bozuk işareti (me) olarak okunmasına H.G. Güterbock itiraz etmektedir¹⁵. Fakat hitit kiralıları hieroglif yazıda daha ziyade hurrice adlarını kullandıklarına göre, SBo I 39-41 deki mühürler

¹⁰ H. G. Güterbock, JCS X (1956) s. 121.

¹¹ R. D. Barnett, Carchemish III (London 195a) s. 259

¹² Ugaritica III, s. 46.

¹³ Bilabel, Geschichte Vorderasiens und Aegyptens, s. 310.

¹⁴ Ugaritica III s. 117 ve H. G. Güterbock, JCS X (1956) s. 121.

¹⁵ H. G. Güterbock, SBo I s. 27.

gibi, bu mühür de Muvatalli=Kili-Tesup'a ait olamaz mı? Gerçi ancak yarısı muhafaza olunan işaretler Kili işaretlerine benzemektedir. Bundan başka Muvatalli'nin veliahdlık zamanını Kargamış kırallağında geçirdiğine dair çivi yazılı vesikalarda da bir kayıt yoktur. Fakat Muvatalli babasının tahtına oturduğu zaman, yerine Sahurunuva'yı Kargamış kiralı tâyin etmiş olabilir.

Çivi yazılı vesikalarla tanıdığımız III. Hattusili zamanındaki Kargamış kiralı İni-Tesub'un Ugarit arşivinde mühür baskısı ele geçtiği gibi, IV. Tuthalia zamanında da Talmi-Tesub'un Kargamış kiralı olduğu yine Ugarit vesikaları üzerinde görülen mühür baskıları ile sabit olmuştur¹⁶. IV. Tuthalia'nın oğulları III. Arnuvanda ve II. Suppiluliuma zamanlarındaki Kargamış kiralardan ne Hattuşaş, ne de Ugarit arşivlerinde bir haber vardır.

M. Ö. I. Binyılda Kargamış:

Bu suretle M. Ö. XII. asır başlarına kadar gelmiş oluyoruz ki, bu devirde Önasya memleketleri üzerinden bir tayfun gibi geçen Ege göçleri ile Büyük Hitit Devleti de yıkılmış bulunuyordu. Ege göçlerinin sebep olduğu karışıklıklar dindikten sonra, Kargamış de hâlâ hitit kiral sülâlesine mensup olan ailenin hâkim olduğu söylenebilir. Gerçi bu Kargamış kiralı hitit Büyük Kırallarınm adlarını taşıyorlardı, fakat göçlerden evvel yaşayan kıralların tanrı Tesup'lu hurrice adları hâlâ devam etmekteydi. Meselâ bu devirdeki Asur kiralı I. Tiglatpileser (1116-1090) Akdeniz'e kadar gittiği bir seferden dönerken "Büyük Hatti kiralı Nini-Teşub'u da vergiye bağladığını" anlatmaktadır¹⁷. Her ne kadar Asur ve Urartu vesikalarında evvelce hitit imparatorluğuna ait olan ve fakat bilahara Aramilerle meskûn bulunan şehirlere "Hatti memleketi" deniliyor ise de, buradaki Büyük Hatti tâbiri ile Hitit İmparatorluğu'nun değil, Kargamış kiralılığının kasdedildiği bilinmektedir¹⁸. Çünkü hem I. Tiglatpileser'in Kargamış'i zaptını başka bir vesikası ile (Luckenbill 239) biliyoruz, hem de H-H yazılı vesikalarda kendilerine "Büyük Kiral" sanını veren başka Kargamış kiralı tanımlıyoruz.

Gerçekten en eski Kargamış âbidelerinden sayılan bir HH. yazılı kitabede (4 b) "Haşmetmeabıma, Büyük Kiral GAL.U'ya kahramana, Kargamış memleketinin kiralına, Büyük Kiral. pa-LU-tas'ın oğluna" ibaresini Prof. Bossert okumağa muvaffak olmuştur¹⁹. Görülüyor ki Büyük Kiral unvanı burada da tekrar edilmektedir. Bu âbide, metinde de zikredilen kirala oğlu I. Luhas tarafından dikildiği için, bu Kargamış kiralılarınm mensup olduğu sülâleye «Luhas sülâlesi»denilmekte ve umumiyetle M. ö.

¹⁶ Ugaritica III, s. 133.

¹⁷ Luckenbill I, 306.

¹⁸ B. Landsberger, Sam al's. 32 n. 64.

¹⁹ H. Th. Bossert, Belleten XVI 64 (1952) s. 523.

X. asırda tarihlenmektedir²⁰. Bu tarihleme doğrudur, çünkü H-H vesikaları ile tanılan diğer "Astarus" ve Araras" sülâleleri, aşağıda göreceğimiz sebeplerle, Asur vesikalarında zikredilen Kargamiş kırıllarından Sangara (ca. 848) ile Pişiriş (ca, 743) arasına konulmaktadır²¹. Zira bunlardan Pişiriş son Kargamiş kiralı olduğuna göre, Luhas sülâlesi için zaman kalmamaktadır. Halbuki Luhas sülâlesi I. Tiglatpileser'den II. Asur nasirpal'e kadar geçen bir asır içine konulursa, bu suretle boş kalan, yani çivi yazılı kaynaklara malik olmadığımız X. asır tarihi doldurulmuş olmaktadır. Esasen âbidelerin üslûp mukayesesi de bu tarihlemeyi desteklemektedir²².

Böylece M.Ö. X. asır başlarına konulan Luhas sülâlesinin kurucusunu tanımayoruz, fakat başka bir Kargamiş âbidesi (Altanat. 834) üzerinde kendisine aynı zamanda "Öküzün başı ve ayağı" ideoğramları ile gösterilen bir şehirde kiralı sanını veren Sasa isimli bir Kargamiş kiralı daha tanıyoruz²³. Dikkat edilirse Luhas sülâlesi isimleri gibi Sasa ismi de I. Tiglatpileser zamanına kadar Kargamiş'te hâkim olan kiral isimlerinden farklıdır ve muhtemelen luicedir. Bu anıt üzerindeki kiral reliefi çok tahrip edilmiş olduğu gibi, kitabede de Sasa'nın zamanını tarihlemeğe yarayacak bir ip ucu yoktur, yalnız yazı formu oldukça eski bir karakter göstermektedir²⁴. Eğer bu Sasa, III. Salmanassar'm 28. senesinde Kinalua şehirde kral yaptığı Uzzite oğlu Sasi değilse, bu taktirde Sasa XI. asır yaşamış olmalıdır.

Luhâs sülâlesinden bugüne kadar tanıdığımız kırıllar şunlardır:

(Sasa)

[U]-pa-zida

GAL-U

Luhâs I

Asatuwatimais

Luhâs II

Katuwa.s

Bu kırıllardan I. Luhas'ı yukarıda adı geçen Kargamiş stelinden tanıyoruz. Kargamiş şehrinin merdivenli kapısının iki tarafında duran aslanlardan soldakinin üzerindeki kitabe (A I4a-B31c) ile de II. Luhas'ı, sağ taraftaki aslan üzerindeki kitabe ile de II. Luhas'ın babası Asatuwatimais'e ait olduğu anlaşılmıştır. Aynı suretle çıplak tanrıçe kabartması

²⁰ H. Th. Bossert, L. c. s. 522 ve ArOr XVIII (1950) s 124; R. D. Barnett, Carchemish III, s. 259; H. G. Güterbock, JNES XIII, 2 (1954) s. 107.

²¹ R. D. Barnett, Carchemish III, s. 263.

²² Barnett, III. Salmanassar tarafından tahrip edilen Til Barsip (Teli Ahmar) da bulunan ve tarihlenebilen bir steldeki kiral Hamatai figürü ile Kargamiş kiralı Katuvas arasındaki stil beraberliğine dayanarak Luhas sülâlesini Salmanassar'ın çağdaşı olan Sangara'dan evvel koymaktadır.

²³ L. Delaporte, La Porte des Lions (Paris 1940) s. 56,

²⁴ H. Th. Bossert, Altanatolien s. 73.

üzerindeki kitabe (A I b) aynı kirala ait olduğu gibi,²⁵ vaktiyle Hogarth tarafından Şer'a' (Kelekli) de bulunan bir kitabenin müellifinin de II. Luhas olduğu tesbit edilmiştir²⁶.

Lahas sülâlesi içinde inşaat faaliyeti hakkında en çok bilgimiz olan kiral II. Luhas'ın oğlu Katuvas'tır. Bu kiral bizzat kendi kabartmasını yaptırdığı gibi, yanına da icraatını anlatan bir kitabe bırakmayı ihmal etmemiştir (A 13 d= Altanatolien 836). Kargamiş'te bugün meydana çıkarılan şehir kapılarını reliefli ortüstat'larla tezyin ettiren bu kiral, ayrıca "Aslanın fırtına tanrısı mabedi" ile meşhur merasim yolunu da inşa ettirmiş ve bir de annesi Anas için bir Hilani kapı inşaatı yaptırmıştır. Bu mabedin içinde iki aslan ortasında çömelmiş hayvan başlı bir demon bulunan geniş bir heykel kadesi ile üzerinde oturan sakallı bir tanrının heykeli bulunmuş (B 25) ve bu tanrının Kargamiş kiral sülâlesi isimlerinde tekrar edilen tanrı "Atar Luhas" olduğu tesbit edilmiştir²⁷. Katuvas zamanına ait reliefler Araras'ın eserlerinden üslûp bakımından daha iptidâî bir sanat göstermektedir. Bundan dolayı harb arabaları duvarı sırasında oturan bir kadını gösteren kabartma üzerinde Laroche'un okunmağa muvaffak olduğu²⁸ kraliçe "Watti'nin Katuvas'ın zevcesi olması muhtemeldir.

Prof. Bossert Katuvası Sangara'danı sonraya koymakta ve takriben M. ö. 780 lerde hüküm sürdüğünü kabul etmektedir²⁹. Fakat Katuvas Sangara'dan evvelki son Kargamiş kiralı olmalıdır. Gerçi Luhas sülâlesi kiralalarının saltanat müddetleri hakkında şimdilik hiçbir vesika yoktur. Fakat IX. asır başlarında yaşayan Asur kiralılarından II. Asur-nasir-pal (884-859) ile oğlu ve halefi III. Salmanassar (858-824) annelerinde Kargamiş kiralı olarak Sangara'yı zikretmektedirler. Böylece Luhas sülâlesi M. ö. X.-IX. asırlar arasında yaşamış olmalıdır. Kiral Sangara'nın Luhas sülâlesine mi, yoksa müteakip Astarus oğullarına mı mensup olduğu malûm değildir³⁰.

III. Salmanassar'ın ölümünden sonra Asur devleti muhtelif sebeplerle ikinci bir dahilî buhrana duçar olmuştu. Bu durumdan en çok Kuzeydeki Urartu devleti istifade etmiş ve Asur devletinin güneydoğu Anadolu'daki geç hitit şehir beylikleri üzerindeki nüfuz ve hâkimiyetini Urartu devleti lehine çevirmişti. Hattâ bir asır sonra Urartu kiralılarından III. Sardur, hâkimiyetini kuzey Suriye'ye kadar uzatmağa muvaffak olmuştu. Bu sırada Kargamiş şehrinde de bazı ayaklanmaların vuku bulduğu anlaşılmaktadır. Filvaki Kargamiş ortüstat'ları üzerinde bir çok kabartma ve kitabeleri

²⁵ H. G. Güterbock, JNES XIII, 2 s. 104.

²⁶ R. D. Barnett, Carchemish III, s. 259.

²⁷ Steinherr, Oriens (1949) s. 9.

²⁸ E. Laroche, RHA XIV (1956) s. 62-68.

²⁹ H. Th. Bossert, Ar Or 18 (1950) s. 124.

³⁰ B. Landsberger, Sam'al, s. 32 n. 71.

ele geçen kral Araras muhtemelen Urartu kralı III. Sardur'un yardımı ile Kargamiş'te bir isyan çıkararak tahtı ele geçirmeğe muvaffak olmuştur. Çünkü bir yazıtında (A 15 b): "Araras, efendileri olan Astarus oğullarını bertaraf etti" demektir. Bu cümle sayesinde Sangara'dan sonra Kargamiş'te bir Astarus sülâlesinin hâkim olduğu öğrenilmektedir. Gerçi bu sülâleden şimdilik başka kral tanınmamaktadır, fakat bu sülâleye "Astarus oğulları" denildiğine göre, en az iki veya üç nesil olarak kabul etmek doğru olacaktır. Bu sülâleyi II. Asur-nasi-pal'ın ve III. Salmanassar'ın çağdaşı olan Sangara'dan sonraya koyacağımıza göre, Astarus ve oğulları M. ö. ca. 800-750 arasında yaşamış olmalıdırlar. Çünkü bir gâsıp olan Araras, diğer bir kitabesinde: "Asaradana, Asur kralı Haleb'in Fırtına tanrısını geri gönderdi ve asur şehrini... ti." demektir. Prof. Bossert'e göre³¹, burada adı geçen Asaradana = Asur kralı III. Asurdan'dır (772-754)-

Araras Kargamiş şehri duvarları üzerinde bulunan ve vaktiyle Luhas sülâlesinden Katuvas'ın yaptırdığı ortustat'ları tadil ettirmiş ve bazı inşaat taşlarını tekrardan kullanmıştır. Kargamiş hafirleri tarafından kral burcu (Royal Buttress) denilen köşeye bütün aile efradı ile birlikte kendi resmini de tasvir ettirmiştir. Bu münasebetle köşe taşı üzerine yazdırıldığı bir kitabesinde oğlu Kamanas'ı veliahd tâyin ettiğini bildirmekte ve bu meyanda "Tanrılar adımı yabancı ülkelere kadar ulaştırdılar. Midas şehrinde, Tabala (Tabal = Konya-Kayseri arası) şehrinde, Misya'da, Mukiş (Frygia) de ve Lydia'da beni sayıyorlar. Bu memleketlerden her birine elçiler gönderdim" demektir³².

Gerçekten de Ararasa oğlu Kamanas halef olmuştur. Bu kirala ait bir kitabe Halep civarında, Cekke'de bulunmuştur³³. Bu kitabeli stel üzerinde bir buğanın sırtına binmiş olan Fırtına tanrısının ananevi hitit tarzında bir tasviri vardır. Yalnız tanrı bu devirde artık Tesup değil, Reşef veya Mekal adını taşımakta idi. Bu yazıtta Kamanas kendisine "Kargamiş şehrinin ve buzağı başı memleketinin kralı" demektir. Halbuki buzağı başı ve ayağı resimleri ile Malatya şehrinin ifade edildiğini yukarıda görmüştük. Bundan dolayıdır ki, Barnett bu hieroglif işaretlerinin, o devirde hitit şehri olmayan ve şimdi aramilerle meskûn bulunan bütün kuzey Suriye ve güney-doğu Anadolu'daki şehirlere Urartu ve Asur kırılları tarafından verilen Hatti ismini ifade etmiş olmasını ileri sürmektedir³⁴. Gerçekten de bu devirde Asur ve Urartu kırılları arasında hâkimiyet değiştiren bu şehirlere en mühimlerinden olan Malatya'yı herhalde Kargamiş kralına bırakmazlardı. Esasen Kamanas'm oğlu II. Astarus'a ait olan bir kitabede (MIX-MI XII) kral babası Kamanası Sasturis (III.

³¹ H. Th. Bossert, *Belleten XVI*, 64 (1952) s. 537.

³² M. Riemschneider, *Die Welt der Hethiter*, s. 102.

³³ R. D. Barnett, *Iraq XI* s. 122-137.

³⁴ R. D. Barnett, *L. c.* s. 129.

Sardur) un hizmetkârı olarak göstermektedir. Böylece Asurun dahilî buhranlarla meşgul olduğu bu sıralarda Urartu kralı III. Sardur'un hâkimiyetini Kargamişe kadar yaydığı anlaşılmaktadır. Bu durumda Kamanas Malatya'ya nasıl hâkim olabilirdi ?

Kamanas'ın Urartu kralı III. Sardur'la, Araras'ın da Asur kralı III. Asurdan ile çağdaş olmaları bize bu sülâleyi tarihlemek için iki sinkronizma vermektedir. III. Asurdan 772-754 yılları arasında yaşamıştır ve Urartu kralı III. Sardurla çağdaştır. Bu suretle Araras ile Kamanas'ın M. ö. VIII. asrın ilk yarısında yaşadıkları anlaşılmaktadır. Araras, yukarıda zikredilen bir kitabesinde Midas, Lydia ve Misya şehirlerinden bahsettiği için, Asur kralı II. Sargon (722-705) zamanına konulmasını teklif edenler de vardır³⁵. Bu suretle arada yarım asırlık bir fark kalır ki, Fryg'lerin ve Lydia'lıların çok daha evvel Anadolu'ya yerleştikleri malûm olduğuna göre, bu delil neticeyi değiştirmez.

Kamanas'a oğlu II. Astarus halef olmuştur. Bu kiral herhalde kısa bir müddet idare etmiş olmalıdır, çünkü bu sırada Asur tahtına çıkan inkılâpçı büyük kiral III. Tiglatpileser (745-727) 3. senesinde yaptığı bir Suriye seferinde Kargamiş kralı olarak Pisiris'i zikretmektedir. Pişiriş'ten kalma bir vesika da vardır (A 17 b). Bu kralın Asura vergi ödemek suretiyle III. Tiglatpileser'in ve halefi meşhur II. Sargon zamanına kadar şehrin siyasi varlığını koruduğunu Asur vesikalarıyla biliyoruz. Filvaki Sargon, 5. senesine ait annallerinde Kargamişli Pişiriş, Muski memleketinin Midas'ına bir mesaj yolladığı için, şehri zapt ve tahrip ettiğini anlatmaktadır³⁶. Sargon yalnız kiral ve ailesini esir etmekle ve mâbedlerdeki bütün altın ve gümüş eşyayı alıp götürmekle kalmamış, bütün şehir halkını da deportationa mecbur ederek Kargamiş şehrine Asurluları yerleştirmişti.

Sargon'un halefleri zamanında artık Kargamiş'ten bir Asur eyaleti olarak bahsedilmektedir. Bu suretle Neolitik devirlerden beri meskûn bulunan ve II. Binyılda kuzey Suriye'nin en mühim şehirlerinden biri olan Kargamiş şehri I. Binyılda bir taraftan Asur, diğer taraftan Urartu ve Fryg kırıllarının tazyiki arasında siyasi varlığını Sargon zamanına kadar koruduktan sonra M. Ö. VII. asırda bir Asur vilâyeti haline girmişti.

³⁵ Ekrem Akurgal, *Spaethethitische Kunst* s. 144

³⁶ Luckenbill, II, 8.

KARGAMIŞ KIRALLARI

KARGAMIŞ	HİTİT	ASUR
1750 Aplahanda Iatar-ami	Anitta Peruva	
X (Ugarit kiralı Asukvari'nin çağdaşı)		
1350 Biyassili (= Sarri - kusah)	Suppiluliuma I	Assuruballit II
Tuthalia (= Tili-sarruma)	Mursili II 	Enlil-Nirari I
Kili-Tesup	Muvatalli	Adad-Nirari I
Şahurunuuu		Salmanassar I
1250 Jni-Tesup	Urhi-Tesup Hattusili III 	Tukulti-Ninurta I Tiglat-pileser I
Talmi-Tesup	Tuthalia IV	
Nini-Tesup	Arnuvanda III	
1050 (Sasa)	Suppiluliuma II	
[U] pa-zida		
GAL-U		
950 Luhas I		
Asatuvatimais		
Luhaz II		
Katuvas (Watti)		Asur-nasir-pal II (889-859)
850 Sangara . .		Salmanassar III (858-824)
Astarus		
		Adad-Nirari IV (824-810)
Oğulları		(Semiramis)
		Salmanassar IV (782-772)
Araras		Assurdan III (772-754)
Kamanas		Tiglat-pileser III (745-727)
Astarus II		
750 Pisiris		Sargon II (722-705)